

حدیث خوانی روشمند

درس نامهٔ قرائت و درک متون حدیثی

مهدی غلامعلی

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله): تَذَكَّرُوا وَ تَلَاَقُوا وَ تَحَدَّثُوا فَإِنَّ
الْحَدِيثَ جِلَاءٌ لِلْقُلُوبِ إِنَّ الْقُلُوبَ لَتَرِينٌ كَمَا يَرِينُ السَّيْفُ جِلَاءُهَا الْحَدِيثُ.^۱

قرآن و سنت، دو یادگار جاودانه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله همواره مورد توجه مسلمانان بوده و بزرگداشت ایندو از مهمترین وظایف دینی به شمار می‌رود.

در این میان جایگاه رفیع حدیث - به عنوان تنها راه دستیابی به سنت - در ترسیم اندیشه‌های ناب اسلامی بر کسی پوشیده نیست. قرآن، خاستگاه فرمایشات پیامبر را، وحی الهی دانسته و آن حضرت را مفسر و مبین کتاب خدا معرفی کرده است. امامان بزرگوار نیز به تبعیت از پیامبر خدا در تبیین و تفسیر قرآن و سنت کوشا بوده‌اند.

همچنین تاکید پیشوایان دینی بر نقل روایات و احادیث سبب شده بود که مومنان همواره در نشست‌ها و انجمن‌ها به احادیث استناد کنند. چه اینکه حدیث صیقل دهنده روح و جان، احیا کننده دل‌ها و شاهره دستیابی به اندیشه اصیل اسلامی است.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله تاکید داشتند که مردم یکدیگر را ملاقات کنند و در این ملاقات‌ها برای همدیگر حدیث خوانی کنند^۲ امام صادق علیه السلام نیز از بکر بن محمد ازدی پرسیدند: آیا گرد هم می‌نشینید و حدیث می‌خوانید؟ و هنگامی که بکر بن محمد

۱. کافی جلد ۱ صفحه ۴۱ حدیث ۸

۲. کافی جلد ۱ صفحه ۴۱ حدیث ۸

پاسخ مثبت می‌دهد، امام ششم خرسند شده و می‌فرمایند: «إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أَحِبُّهَا؛ مَنْ أَيْنَ مَجَالِسَ رَا دُوسْت دَارَم»^۱.

امام رضا علیه السلام نیز نقل روایات معصومان راه احیای امر امامت می‌داند و در حق راویان و حدیث خوانان این گونه دعا می‌کند که: «رحمت خدا بر بنده‌ای باد که امر ما را زنده نگاه دارد» آنگاه اباصلت هروی از چگونگی زنده نگاه داشتن امر امامت از ایشان سوال می‌کند، و می‌شنود که امام می‌فرماید: «کسی که علوم ما اهل بیت را فراگیرد و آن را به مردم بیاموزد، امر ما را زنده نگاه داشته است. زیرا اگر مردم زیبایی و شکوه سخن ما را دریابند حتماً بما گرایش پیدا می‌کنند و پیرو ما می‌شوند»^۲.

تاریخ حدیث گواه آن است که نقل روایات در میان عموم مسلمانان رایج بوده است. اما با گذشت زمان از عصر نبوی صلی الله علیه و آله می‌رفت تا حفظ حدیث جایگزین فهم حدیث شود. چه اینکه فهم صحیح احادیث نیازمند مبانی و روش‌هایی بود که بسیاری از راویان از آن غافل بودند. به نظر می‌رسد که روایت علوی «عَلَيْكُمْ بِالذِّكْرِ أَيَّاتِ نَا بِالرُّوَايَاتِ؛ بر شما باد به فهمیدن احادیث نه روایت کردن»^۳ و یا روایت امام صادق علیه السلام که فرمودند «یک حدیث بفهمی بهتر از آن است که هزار حدیث (نفهمیده) نقل کنی»^۴، در راستای همین نگرش صادر شده است.

گذر زمان و فزونی یافتن فاصله زمانی با عصر حضور معصومان از یک سو و تغییر زبان‌ها از سوی دیگر سبب شد که فهم روایات برای علاقمندان به احادیث در سده‌های دیگر که با زبان‌های عجمی (غیر عربی) سخن می‌گفتند بسیار دشوار نمایاند.

با نگاهی به کتب حدیث در می‌یابیم که متون روایات ما بسیار مختلف و دارای فراز و فرود هستند. معنای برخی از این متون برای همه کسانی که اندک آشنایی با عربی دارند روشن است مانند این روایات:

۱. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص: ۱۸۸.

۲. معانی الاخبار ص ۱۸۰.

۳. کنز الفوائد: ۳۱ / ۲.

۴. معانی الاخبار: ۳/۲.

قال رسول الله صلى الله عليه و آله: لِكُلِّ شَيْءٍ أَسَاسٌ وَّ أَسَاسُ الْإِسْلَامِ حُبُّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.^۱
 قال ابو جعفر عليه السلام: إِنَّ حَدِيثَنَا يُخَيِّ الْقُلُوبَ.^۲

اما نیک می‌دانیم بسیاری از روایات ما دارای ابهام بوده و فهم آن - حتی برای کارشناسان - دشوار است. کلمات نامانوس، مقصوده‌های گوناگون از کلمات مانوس، تقطیع‌های نابجا، عدم نقل سبب صدور، تطور و تغییرات زبانی، عدم آگاهی از عرف مخاطب، عدم توانمندی در ادبیات عرب، پیش فرض‌های مختلف و دهها دلیل دیگر سبب شده است که فهم برخی از روایات برای خوانندگان امروزی بسیار دشوار شود. و همین دشواری‌هاست که ضرورت متن خوانی روشمند روایات را دو چندان می‌سازد.

فراتر از این، گاهی فهم روایت برای مخاطبان عصر حضور معصومان نیز دشوار بوده است. به عنوان نمونه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله، زید بن ثابت را از ازدواج با دوازده گروه منع کرد و فرمود: ... وَ لَا تَزَوِّجُ اثْنَيْ عَشْرَةَ نِسَاءً ... لَا تَزَوِّجُ هَنْقَصَةً وَ لَا شَهْبَرَةَ وَ لَا سَلْقَةَ وَ لَا مَذْبُوبَةَ وَ لَا مَذْمُومَةَ وَ لَا حَنَانَةَ وَ لَا مَنَانَةَ وَ لَا رِقَاءً وَ لَا هَيْدَرَةَ وَ لَا ذَقْنَاءَ وَ لَا لَفُوتاً [وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى وَ لَا نَهْبَرَةَ].^۳

وقتی زید بن ثابت این مطالب را می‌شنود، معنای هیچ کدام را نمی‌فهمد و می‌گوید: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا عَرَفْتُ مِمَّا قُلْتَ شَيْئاً وَ إِنِّي بِأَمْرِهِنَّ لَجَاهِلٌ! پیامبر می‌پرسد: «أَلَسْتُمْ عَرَبًا! مگر شما عرب نیستید؟»^۴ پیامبر خدا در ادامه معانی این واژگان را تبیین می‌کند.

همچنین در هر زمان و هر مکان اصطلاحاتی بین مردم شایع است. بخشی از کلمات و یا ترکیبات موجود در روایات اصطلاحی است مربوط به حجاز یا عراق و شایع در همان سده‌های نخست هجری بوده است. برخی دیگر از این اصطلاحات برگرفته از اندیشه دینی بوده و به نوعی توسط شارع، پیشوایان دینی و یا دینداران وضع شده است.

۱. امالی صدوق ص ۲۶۸.

۲. الخصال ص ۲۲.

۳. جامع الاخبار ص ۱۰۲.

۴. الخصال ص ۳۱۶.

معمولا معانی اصطلاحات در کتاب‌های لغت دیده نمی‌شود. بنابراین امروزه فهم روایاتی که دارای اصطلاحات هستند به راحتی میسر نیست. یاد کرد چند اصطلاح سودمند است. اصطلاحاتی نظیر التَّخْضِيرُ^۱، الْمُوجِبَتَيْنِ^۲، تَرَبَّتْ أَيْدِيكُمْ^۳ و خَفِيفُ الْخَاذِ^۴ که به ترتیب به معنای «دو شاخه بی‌برگ از درخت [که همراه میت گذاشته می‌شود]، درخواست بهشت و پناه بردن به خدا از دوزخ، تهیدست بمانید و سبکبار» هستند. گاه برخی از این اصطلاحات در عصر پیامبر خدا شایع و مأنوس بود ولی در عصر دیگر معصومان نا مأنوس می‌نمایند.

از سوی دیگر معنای ظاهری برخی از روایات روشن است اما مقصود گوینده فراتر از معنای تحت اللفظی متن است و یا نقل صحیح متن به گونه‌ای دیگر است. شیخ صدوق در کتاب معانی الاخبار بخشی از این‌گونه روایات را گزارش کرده است. دو روایت مشهور «مَنْ أَحْبَبَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ فَلَيْسَ عَدُوًّا لِقَوْمِ جَلْبَابَا» و «مَنْ اسْتَأْكَلَ بِعِلْمِهِ افْتَقَرَ» بارها شنیده می‌شود ولی فهم آن تا حدودی با برخی دیگر از آموزه‌ها و یا واقعیت‌ها ناسازگار است. شرح این دو روایت را از کتاب معانی الاخبار می‌خوانیم:

مردی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: حدیثی نقل می‌شود که شخصی به امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: من تو را دوست دارم، حضرت به او گفت: «أَعِدَّ لِلْقَوْمِ جَلْبَابَا؛ جامه گشاد و بلندی برای تهیدستی آماده نما»، امام صادق علیه السلام در پاسخش فرمود: این گونه نیست، همانا امیرالمؤمنین به او فرمود: «أَعْدَدْتُ لِقَائِكَ جَلْبَابَا؛ برای تنگدستی خود جامه‌ای تهیه نموده‌ام» و منظور او روز قیامت بود.^۵

۱. عَنْ يَحْيَى بْنِ عُبَادَةَ الْمَكِّيِّ قَالَ سَمِعْتُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيَّ يُسْأَلُهُ عَنِ التَّخْضِيرِ فَقَالَ إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ هَلَكَ فَأَوْذِنَ رَسُولُ اللَّهِ ص بِمَوْتِهِ فَقَالَ لِمَنْ يَلِيهِ مِنْ قَرَابَتِهِ خَضِرُوا صَاحِبِكُمْ فَمَا أَقَلَّ الْمُخْضِرِينَ قَالَ وَ مَا التَّخْضِيرُ قَالَ خَرِيدَةُ خَضِرَاءُ تَوْضَعُ مِنْ أَصْلِ الْيَدَيْنِ إِلَى التَّرْقُومَةِ. الكافي ج ۳ ص ۱۵۲ ح ۲.

۲. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع لَا تَسْأَلُوا الْمُوجِبَتَيْنِ أَوْ قَالَ عَلَيْكُمْ بِالْمُوجِبَتَيْنِ فِي ذِكْرِ كُلِّ صَلَاةٍ قُلْتُمْ وَمَا الْمُوجِبَتَانِ قَالَ تَسْأَلُ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَ تَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ. الكافي، ج ۳، ص: ۳۴۴ ح ۱۹.

۳. نهج البلاغه خطبه ۹۷.

۴. وَ قَالَ ص أَغْبَطُ أَوْلِيَائِي عِنْدِي مِنْ أُمَّتِي رَجُلٌ خَفِيفُ الْخَاذِ ذُو خَطِّ مِنْ صَلَاةٍ أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ فِي الْغَيْبِ.

تخف العقول ص ۳۸.

۵. معانی الاخبار ص ۱۸۲.

حمزه بن حرمان گوید: شنیدم که امام صادق علیه السلام می‌فرمود: «مَنْ اسْتَأْكَلَ بَعْلِمِهِ افْتَقَرَ؛ هر کس علم خود را مایه روزی خود سازد به تهیدستی دچار گردد».

عرض کردم: قربانت گردم در میان شیعیان و دوستان شما گروهی هستند که علمی را که از شما فرا گرفته‌اند به مکان‌هایی که شیعیان شما زندگی می‌کنند می‌برند و میان آنان منتشر می‌سازند، ایشان نیز برای پاداش آن کار، از نیکی و عطا دادن دریغ ندارند و از احترام آنان خودداری نمی‌کنند. امام علیه السلام فرمود: «لَيْسَ أَوْلِيكَ بِمُسْتَأْكِلِينَ إِنَّمَا الْمُسْتَأْكِلُ بَعْلِمِهِ الَّذِي يُغَيِّرُ عِلْمَهُ وَ لَا هُدًى مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِيُنْطَلَّ بِهِ الْحَقُّوقُ طَمَعاً فِي حُطَامِ الدُّنْيَا؛ ایشان روزی خورندگان به وسیله علم خود نیستند، بلکه روزی خور علم خود، آن کسی است که بدون آنکه علمی داشته باشد یا از جانب خدا راهنمایی شده باشد، فتوایی دهد تا با آن حقوقی را پایمال کند، به امید رسیدن به اندک مال دنیا»^۱.

از جمله چالش‌هایی که فرا روی قرائت متون روایی به چشم می‌خورد، وجود کلمات غریب است. کلمات غریب واژگانی هستند که پیرو معنای لغوی خویش نبوده و نیاز به تفسیر و شرح دارند. کتاب‌های النهایه و مجمع البحرین پاره‌ای از غرایب لغات روایات را شرح کرده‌اند. سید رضی نه روایت علوی را که دارای غریب الحدیث بوده‌اند را به طور مجزا روایت و شرح داده است. دو روایت کوتاه از این مجموعه عبارتند است: «هَذَا الْخَطِيبُ الشَّخِشُ» و «إِنَّ لِلْخُصُومَةِ قَحْماً»^۲.

سید رضی در توضیح «إِنَّ لِلْخُصُومَةِ قَحْماً؛ دشمنی را قحمی است» می‌نویسد: «امام (علیه السلام) از لفظ قحم نابودی‌ها را اراده کرده زیرا بیشتر افرادی که اهل دعوا و ستیز هستند گرفتار هلاکت می‌شوند. و از این معناست «قحمة الاعراب»، مقصود از این جمله آن است که خشکسالی و قحطی دامن‌گیر عرب‌های بیابانی شده به طوری که دارایی‌های آنان را از بین ببرد و از حیوانات‌شان باقی نماند چون استخوان بی‌گوشت که معنی نابود شدن

۱. معانی الاخبار ص ۱۸۱.

۲. نهج البلاغه، غرائب ۲ و ۳.

دارایی‌ها همین است. و معنای دیگری برای این جمله شده که خشکی صحرا ناچارشان سازد تا به شهرها روی آورند».

یکی از مشکلاتی که برخی از مترجمان به آن مبتلا می‌شوند، فارسی زدگی است. استاد عبدالهادی مسعودی در کتاب روش فهم حدیث، «خلط معنای فارسی و عربی» را از موانع فهم متن عربی دانسته^۱ و با بیان مثال‌هایی این بحث را شرح داده است. از جمله مثال‌های این بحث روایت مشهور علوی «إِنَّ الْمَرْأَةَ رَيْحَانَةٌ وَكَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةَ» است. که بسیاری از مترجمان چنین ترجمه کرده‌اند که «زن، گلی خوشبوی است نه قهرمان و پهلوان» و یا حدیث «الْحَسُودُ لَا يَسُودُ» را به «حسود، هرگز نیاسود» یا «حسود هرگز سود نمی‌برد» برگردانده‌اند.

و حال آنکه «قهرمانه» در زبان عربی به معنای «پیشکار» و «متصدی کارهای فرد دیگر و وکیل در امور مالی» است نه پهلوان و مقصود حضرت در اینجا نهی از به خدمت گرفتن زن در امور خانه و کار کشیدن از او در امور شخصی و یا امور مالی است. همچنین در روایت دوم نیز «یسود» از «سُودد» و «سیادت» به معنای سروری است؛ یعنی «حسود هیچ گاه سروری نمی‌یابد».^۲ اما مترجمان در ترجمه این روایات دچار فارسی زدگی شده و متن را اشتباه ترجمه کرده‌اند.

امروزه ضرورت حدیث خوانی برای تمامی کارشناسان علوم اسلامی بسیار روشن و مبرهن است اما چگونگی قرائت و درک معانی آن در هاله‌ای از ابهام قرار دارد.

خوشبختانه در سال‌های اخیر جمعی از فرهیختگان کتاب‌هایی را با محوریت فقه الحدیث تدوین کرده‌اند. نویسندگان این کتاب‌ها سعی کرده‌اند تا مبانی، قواعد و روش‌های فهم روایات را به خوانندگان بیاموزند. تئوری‌های گوناگون و شیوه‌های مختلف ارائه شده در این گونه روایات هرچند بسیار کار گشا است، اما فاقد تنوع متون متعدد روایی است چه اینکه هدف نویسندگان کتاب‌های فقه الحدیث نیز ارائه متون روایی گسترده نبوده است.

«کتاب حدیث خوانی روشمند» به دنبال ارائه شیوه عملی چگونگی قرائت و درک متون روایی همراه با عرضه متون متعدد حدیثی است. کتاب حاضر بخشی از متون آموزشی دانشکده

۱. روش فهم حدیث ص ۲۲۸ و ۲۲۹.

۲. روش فهم حدیث ص ۲۲۸ و ۲۲۹ با اندکی تغییر.

علوم حدیث است که سالیان متمادی توسط اساتید ارجمند این دانشکده تدریس شده است و اکنون همراه با اصلاحات، اضافات، تغییر فصل‌ها، طراحی سوالات در پایان هر درس و همچنین گردآوری متون پیشنهادی در پایان هر بخش در قالبی جدید عرضه می‌شود.

روشمند بودن حدیث خوانی، تنوع در موضوعات گوناگون و آموزشی بودن متن خوانی سه ویژگی مهم این مجموعه است.

از آنجا که این متن آموزشی است، گذشته از متون اصلی درس‌ها که همراه با اعراب و ترجمه ارائه شده، پژوهش‌ها و متون متعددی در پایان هر درس و هر بخش آمده تا دانشجویان خود تحقیق و پژوهش را - زیر نظر اساتید ارجمند - ادامه دهند.

اینجانب برخود لازم می‌دانم که از زحمات و پی‌گیری‌های جناب حجة الاسلام والمسلمین سیدحمید حسینی - ریاست پیشین دانشکده مجازی علوم حدیث - و همکاران ایشان و نیز از ارشادات استاد ارجمند جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر مسعودی که با حوصله و دقت در بازخوانی و ارزیابی این نوشتار، و ارائه پیشنهادهای سازنده بر غنای آن افزودند، تشکر و قدر دانی نمایم.

در اینجا بسیار شایسته است که از راهنمایی‌های برادر بزرگوارم جناب حجة الاسلام والمسلمین احمد غلامعلی که به هنگام تدریس این مجموعه، نقادی‌های ارزشمندی را به ارمغان آوردند و در تنظیم پایانی آن دلسوزانه یاری رساندند، صمیمانه تشکر کنم. همچنین از سرکار خانم پوران میرزایی که زحمت مراجعه و آماده سازی محتوای کتاب را برای نشر بر خود هموار ساختند کمال امتنان و تشکر را دارم.

در پایان از مساعدت‌های ریاست محترم نشر جمال، جناب حجة الاسلام والمسلمین سبحانی نسب که زحمت انتشار این کتاب را متقبل شدند سپاسگزاری می‌شود. بی‌تردید نقادی و نکته‌سنجی‌های استادن معزز و دانشجویان ارجمند موجب کمال امتنان خواهد بود.

وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

مهدی غلامعلی

۱۵ مرداد ۱۳۹۰

فهرست مطالب

مقدمه ۵

درس اول

کلیات درس قرائت و درک متون حدیثی

درآمد	۱۳
متن خوانی چیست؟	۱۴
پیش‌نیازها	۱۵
کتاب‌های لغت	۱۵
ضرورت و نیاز	۱۶
پیشینه	۱۶
روش‌های پیشینیان	۱۷
شیوه ما	۱۸
بخش اول:	۱۹
بخش دوم:	۱۹
بخش سوم:	۱۹
سیر مطالعاتی	۲۱
آشنایی با کتب لغت	۲۴
معرفی چند «غریب الحدیث»	۲۵
پرسش و پژوهش:	۲۶

بخش اول

ساختار شناسی

درس دوم

احادیث کوتاه و پرمعنا

کلمات قصار پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله)	۲۹
متن یکم	۳۱
نگاه نخست	۳۱
نگاه دوم (قرائت)	۳۱
ترجمه	۳۱

- ۳۱ شرح
- ۳۳ متن دوم
- ۳۳ نگاه نخست
- ۳۳ نگاه دوم (قرائت)
- ۳۳ ترجمه
- ۳۳ شرح
- ۳۴ متن سوم
- ۳۴ نگاه نخست
- ۳۴ نگاه دوم (قرائت)
- ۳۴ ترجمه
- ۳۴ شرح
- ۳۶ نتیجه
- ۳۷ متن چهارم
- ۳۷ نگاه نخست
- ۳۷ نگاه دوم (قرائت)
- ۳۷ ترجمه
- ۳۷ شرح
- ۳۷ کلمات قصار امام علی (علیه السلام)
- ۳۹ متن پنجم
- ۳۹ نگاه نخست
- ۳۹ نگاه دوم (قرائت)
- ۳۹ ترجمه
- ۳۹ شرح
- ۴۰ متن ششم
- ۴۰ نگاه نخست
- ۴۰ نگاه دوم (قرائت)
- ۴۰ ترجمه
- ۴۰ شرح
- ۴۲ نکته
- ۴۲ پرسش و پژوهش:

درس سوم

احادیث همسو «خانواده حدیث»

- ۴۵ متن یکم
- ۴۵ نگاه نخست
- ۴۵ نگاه دوم (قرائت)

۴۵	ترجمه
۴۵	شرح
۴۶	روایات مشابه
۴۷	متن دوم و سوم
۴۷	نگاه نخست
۴۷	نگاه دوم (قرائت)
۴۷	واژه‌شناسی
۴۷	ترجمه
۴۸	شرح متون دوم و سوم
۴۸	برداشت عالمان
۵۰	متن چهارم
۵۰	نگاه نخست
۵۰	نگاه دوم (قرائت)
۵۱	واژه‌شناسی
۵۲	ترجمه
۵۲	شرح
۵۳	معنای لئوی خضوع
۵۳	معنای لئوی خشوع
۵۴	نظریهٔ نخست: فقدان تفاوت
۵۴	نظریهٔ دوم: خشوع عام‌تر از خضوع
۵۴	نظریهٔ سوم: تباین
۵۴	یقال
۵۴	تفاوت‌ها در فرهنگ آسمانی
۵۵	نتایج کلی جستجوها
۵۵	نمونه‌های قرآنی
۵۵	نمونه‌های روایی
۵۶	خشوع (خشع)
۵۷	دستاوردها
۵۸	متن پنجم
۵۸	نگاه نخست
۵۸	نگاه دوم (قرائت)
۵۹	واژه‌شناسی
۵۹	ترجمه
۶۰	شرح
۶۰	اصطلاح‌شناسی
۶۱	پرسش و پژوهش:

درس چهارم
احادیث عددی

۶۵	متن یکم
۶۵	نگاه نخست
۶۵	نگاه دوم (قرائت)
۶۵	واژه‌شناسی
۶۶	ترجمه
۶۶	شرح
۶۷	۱. العقل
۶۷	۲. الذلُّ أحبُّ إليه من العزِّ
۷۰	۳. نصیبه من الدنيا قوت
۷۱	متن دوم
۷۱	نگاه نخست
۷۱	نگاه دوم (قرائت)
۷۱	ترجمه
۷۱	شرح
۷۲	۲. دهمین صفت
۷۴	متن سوم
۷۴	نگاه نخست
۷۴	نگاه دوم (قرائت)
۷۴	واژه‌شناسی
۷۵	ترجمه:
۷۵	شرح:
۷۵	آسیب‌های فردی
۷۵	آسیب‌های جامعه اسلامی
۷۷	دیگر آسیب‌های اجتماعی
۷۸	ترجمه
۷۹	پرسش و پژوهش:

درس پنجم
متون دعایی ۱

۸۳	صحیفه سجادیه
۸۴	شرح‌های صحیفه سجادیه
۸۴	شرح‌های عربی
۸۵	شرح‌های فارسی

۸۵	چشم‌انداز دعای بیست و چهارم (۱)
۸۷	متن یکم
۸۷	نگاه نخست
۸۷	نگاه دوم (قرائت)
۸۷	واژه‌شناسی
۸۸	ترجمه
۸۸	شرح
۸۸	۱. آغاز با صلوات
۸۹	۲. معنای صلوات
۹۰	۳. بالکرامه لَدیک والصلاة منک
۹۲	متن دوم
۹۲	نگاه نخست
۹۲	نگاه دوم (قرائت)
۹۲	واژه‌شناسی
۹۳	ترجمه
۹۳	شرح
۹۳	۱. والهمنی علم ما یجب لهما علیٰ الهاماً
۹۵	۲. ثم استعملنی بما تلهمنی
۹۵	۳. ولا تنقل أركانی عن الحفوف فیما الهمتیه
۹۶	نکته
۹۷	آشنایی با مؤلف
۹۷	منابع تألیف
۹۸	شیوه شرح
۹۹	پرسش و پژوهش:

درس ششم

متون دعایی ۲

۱۰۱	چشم‌انداز دعای بیست و چهارم (۲)
۱۰۲	متن یکم
۱۰۲	نگاه نخست
۱۰۲	نگاه دوم (قرائت)
۱۰۲	واژه‌شناسی
۱۰۳	ترجمه
۱۰۴	شرح
۱۰۴	الف) هیبة السلطان العسوف

- ۱۰۴..... (ب) وأبرهما بر الأمّ الرثوف
- ۱۰۵..... (ج) أقر لعینی
- ۱۰۶..... (د) اللهم خفف لهما صوتی
- ۱۰۶..... ۱. صوت آهسته
- ۱۰۷..... ۲. سخن نیکو
- ۱۰۷..... ۳. خوی ملایم
- ۱۰۹..... متن دوم
- ۱۰۹..... نگاه نخست
- ۱۰۹..... نگاه دوم (قرائت)
- ۱۰۹..... واژه‌شناسی
- ۱۱۰..... ترجمه
- ۱۱۰..... شرح
- ۱۱۰..... الف) اللهم وما تعدیا علیّ فیہ
- ۱۱۱..... ب) وهبته لهما
- ۱۱۱..... ج) فهما أوجب حقاً علیّ
- ۱۱۳..... متن سوم
- ۱۱۳..... نگاه نخست
- ۱۱۳..... نگاه دوم (قرائت)
- ۱۱۳..... واژه‌شناسی
- ۱۱۳..... ترجمه
- ۱۱۳..... شرح
- ۱۱۵..... پرسش و پژوهش:

متون پیشنهادی (۱)

- ۱۱۷..... متن الف:
- ۱۱۷..... متن ب:
- ۱۱۸..... متن ج:
- ۱۱۹..... متن د:
- ۱۲۰..... خمس ما أثقلهن فی المیزان
- ۱۲۰..... علامات المؤمن خمس
- ۱۲۰..... الكلمات التي تلقاها آدم من ربه فتاب عليه خمس
- ۱۲۰..... قول النبي خمس لا أدعهن حتى الممات
- ۱۲۱..... متن هـ:
- ۱۲۱..... دعای هشتم صحیفه سجادیه

بخش دوم
احادیث موضوعی

درس هفتم
احادیث رفتارشناسی

۱۲۶	ویژگی‌های متنی مکارم الاخلاق.....
۱۲۸	آداب غذا خوردن در پرتو رفتار نبوی.....
۱۲۸	متن یکم.....
۱۲۸	نگاه نخست.....
۱۲۸	نگاه دوم (قرائت).....
۱۲۸	واژه‌شناسی.....
۱۲۸	ترجمه.....
۱۲۹	شرح.....
۱۲۹	پیام‌ها.....
۱۳۱	متن دوم.....
۱۳۱	نگاه نخست.....
۱۳۱	نگاه دوم (قرائت).....
۱۳۱	واژه‌شناسی.....
۱۳۱	ترجمه.....
۱۳۲	متن سوم.....
۱۳۲	نگاه نخست.....
۱۳۲	نگاه دوم (قرائت).....
۱۳۲	واژه‌شناسی.....
۱۳۲	ترجمه.....
۱۳۳	شرح.....
۱۳۵	متن چهارم.....
۱۳۵	نگاه نخست.....
۱۳۵	نگاه دوم (قرائت).....
۱۳۵	ترجمه.....
۱۳۶	شرح.....
۱۳۸	متن پنجم.....
۱۳۸	نگاه نخست.....
۱۳۸	نگاه دوم (قرائت).....
۱۳۸	واژه‌شناسی.....

۱۳۹	ترجمه.....
۱۳۹	شرح.....
۱۴۱	متن ششم.....
۱۴۱	نگاه نخست.....
۱۴۱	نگاه دوم (قرائت).....
۱۴۱	واژه‌شناسی.....
۱۴۱	ترجمه.....
۱۴۲	شرح.....
۱۴۳	پرسش و پژوهش:.....

درس هشتم
احادیث عرفانی

۱۴۶	شخصیت عنوان بصری.....
۱۴۸	متن یکم.....
۱۴۸	نگاه نخست.....
۱۴۸	نگاه دوم (قرائت).....
۱۴۸	واژه‌شناسی.....
۱۴۹	اصطلاح‌شناسی.....
۱۴۹	ترجمه.....
۱۵۰	شرح.....
۱۵۲	متن دوم.....
۱۵۲	نگاه نخست.....
۱۵۲	نگاه دوم (قرائت).....
۱۵۳	واژه‌شناسی.....
۱۵۳	ترجمه.....
۱۵۳	شرح.....
۱۵۵	متن سوم.....
۱۵۵	نگاه نخست.....
۱۵۵	نگاه دوم (قرائت).....
۱۵۶	واژه‌شناسی.....
۱۵۶	ترجمه.....
۱۵۷	شرح.....
۱۵۷	راهکارهای دستیابی به حقیقت عبودیت.....
۱۵۸	مرحله نخست.....
۱۵۸	فواید باور کردن فقر ذاتی.....
۱۵۹	مرحله دوم.....

۱۶۱.....	فوائد واگذاری امور به خدا.....
۱۶۲.....	مرحله سوم.....
۱۶۲.....	فوائد انجام تکالیف.....
۱۶۳.....	الف) پرهیز از گناهان اجتماعی.....
۱۶۳.....	ب) نادیده گرفتن خرده‌گیری مردم.....
۱۶۵.....	متن چهارم.....
۱۶۵.....	نگاه نخست.....
۱۶۵.....	نگاه دوم (قرائت).....
۱۶۵.....	ترجمه.....
۱۶۶.....	شرح.....
۱۶۷.....	متن پنجم.....
۱۶۷.....	نگاه نخست.....
۱۶۷.....	نگاه دوم (قرائت).....
۱۶۷.....	واژه‌شناسی.....
۱۶۷.....	ترجمه.....
۱۶۷.....	شرح.....
۱۶۸.....	برداشتی فراتر از متن.....
۱۷۰.....	متن ششم.....
۱۷۰.....	نگاه نخست.....
۱۷۰.....	نگاه دوم (قرائت).....
۱۷۰.....	ترجمه.....
۱۷۱.....	شرح.....
۱۷۲.....	متن هفتم.....
۱۷۲.....	نگاه نخست.....
۱۷۲.....	نگاه دوم (قرائت).....
۱۷۲.....	واژه‌شناسی.....
۱۷۲.....	ترجمه.....
۱۷۳.....	شرح.....
۱۷۶.....	پرسش و پژوهش.....

درس نهم
احادیث مدیریتی

۱۸۱.....	متن یکم.....
۱۸۱.....	نگاه نخست.....
۱۸۱.....	نگاه دوم (قرائت).....
۱۸۱.....	واژه‌شناسی.....

۱۸۲	ترجمه.....
۱۸۲	شرح.....
۱۸۳	متن دوم.....
۱۸۳	نگاه نخست.....
۱۸۳	نگاه دوم (قرائت).....
۱۸۳	ترجمه.....
۱۸۳	شرح.....
۱۸۵	متن سوم.....
۱۸۵	نگاه نخست.....
۱۸۵	نگاه دوم (قرائت).....
۱۸۵	ترجمه.....
۱۸۵	شرح.....
۱۸۷	متن چهارم.....
۱۸۷	نگاه نخست.....
۱۸۷	نگاه دوم (قرائت).....
۱۸۷	ترجمه.....
۱۸۷	شرح.....
۱۸۹	متن پنجم.....
۱۸۹	نگاه نخست.....
۱۸۹	نگاه دوم (قرائت).....
۱۸۹	ترجمه.....
۱۸۹	شرح.....
۱۹۱	متن ششم.....
۱۹۱	نگاه نخست.....
۱۹۱	نگاه دوم (قرائت).....
۱۹۱	واژه‌شناسی.....
۱۹۱	ترجمه.....
۱۹۱	شرح.....
۱۹۲	پرسش و پژوهش:.....

درس دهم

احادیث اقتصادی

۱۹۵	اهمیت موضوع روزی.....
۱۹۶	راهکار عملی دست‌یابی به احادیث موضوعی.....
۱۹۸	رزق و روزی در قرآن.....
۲۰۰	رزق و روزی در روایات.....

۲۰۳	متن یکم
۲۰۳	نگاه نخست
۲۰۳	نگاه دوم (قرائت)
۲۰۳	ترجمه
۲۰۴	گروه نخست:
۲۰۵	گروه دوم:
۲۰۶	متن دوم
۲۰۶	نگاه نخست
۲۰۶	نگاه دوم (قرائت)
۲۰۶	ترجمه
۲۰۸	متن سوم
۲۰۸	نگاه نخست
۲۰۸	نگاه دوم (قرائت)
۲۰۸	واژه‌شناسی
۲۰۹	ترجمه
۲۰۹	شرح
۲۱۰	خدا، روزی را تضمین کرده است
۲۱۳	اگر باور کنیم، راحت زندگی می‌کنیم
۲۱۵	پرسش و پژوهش:

متون پیشنهادی (۲)

۲۱۷	متن الف:
۲۱۸	متن ب:
۲۲۰	متن ج:
۲۲۰	متن د:
۲۲۱	واژه‌شناسی

بخش سوم

شرح نگاری

درس یازدهم

شرح نویسی عمومی

۲۲۸	بایسته‌های شرح حدیث در سطح عمومی
۲۲۸	الف) جامعه هدف
۲۲۸	ب) زمان‌شناسی
۲۲۸	ج) نثر معیار

۲۲۹ (د) استفاده از علوم روز
۲۲۹ (ه) استفاده از جاذبه‌ها
۲۳۳ متن یکم
۲۳۳ ایمان، پاک‌کننده است
۲۳۴ پیام‌های حدیث
۲۳۵ متن دوم
۲۳۵ نخستین پله صعود به سوی خدا
۲۳۷ متن سوم
۲۳۷ پرهیزکاری، داروی دل‌های بیمار
۲۳۸ پیام‌های حدیث
۲۳۹ متن چهارم
۲۳۹ صلوات شرط اجابت دعا
۲۴۰ پیام‌های حدیث
۲۴۱ واژه‌شناسی
۲۴۲ متن پنجم
۲۴۲ صلوات، ناجی انسان در قیامت
۲۴۲ پیام‌های حدیث
۲۴۴ متن ششم
۲۴۴ ترغیب بر نگارش صلوات
۲۴۵ پیام‌های حدیث
۲۴۵ مقطع راهنمایی
۲۴۶ مقطع دبیرستان
۲۴۶ نکته‌ها و پیام‌ها
۲۴۷ ضمیمه
۲۴۷ متن یکم
۲۴۷ گشاده‌رویی و خوش‌رویی دو هدیه بزرگ
۲۴۹ پیام‌های حدیث
۲۴۹ متن دوم
۲۴۹ خوش‌رویی، عامل دوست‌یابی
۲۵۱ پرسش و پژوهش

درس دوازدهم

شرح مائة کلمة (شرح خوانی احادیث کوتاه)

۲۵۳ کتاب مائة کلمة
۲۵۵ مطلوب کل طالب

فهرست مطالب ♦ ۳۷۹

۲۵۵	شرح ابن میثم
۲۵۵	شرح عبدالوهاب
۲۵۷	متن یکم
۲۵۷	نگاه نخست
۲۵۷	نگاه دوم (قرائت)
۲۵۷	واژه‌شناسی:
۲۵۷	ترجمه
۲۵۷	نیست زیارت با بدخویی
۲۵۹	متن دوم
۲۵۹	نگاه نخست
۲۵۹	من لان عوده کتفت أغصانه
۲۵۹	نگاه دوم (قرائت)
۲۵۹	واژه‌شناسی
۲۵۹	ترجمه
۲۵۹	شرح
۲۶۲	متن سوم
۲۶۲	نگاه نخست
۲۶۲	نگاه دوم (قرائت)
۲۶۲	واژه‌شناسی
۲۶۲	ترجمه
۲۶۲	شرح
۲۶۶	متن چهارم
۲۶۶	نگاه نخست
۲۶۶	نگاه دوم (قرائت)
۲۶۶	ترجمه
۲۶۶	شرح
۲۶۸	متن پنجم
۲۶۸	نگاه نخست
۲۶۸	نگاه دوم (قرائت)
۲۶۸	ترجمه
۲۷۱	ضمیمه
۲۷۱	مناسبات مجازها در متن دوم

درس سیزدهم

شیوه‌شناسی شروح نهج البلاغه

۲۷۴	شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید
۲۷۵	شرح نهج البلاغه ابن میثم
۲۷۵	شرح حکمت ۱۴۷ نهج البلاغه
۲۷۷	متن یکم
۲۷۷	نگاه نخست
۲۷۷	نگاه دوم (قرائت)
۲۷۷	واژه شناسی
۲۷۸	ترجمه
۲۷۸	شرح
۲۷۹	گروه نخست
۲۸۰	گروه دوم
۲۸۰	گروه سوم
۲۸۱	متن دوم
۲۸۱	نگاه نخست
۲۸۱	نگاه دوم (قرائت)
۲۸۱	واژه شناسی
۲۸۱	ترجمه
۲۸۲	شرح
۲۸۲	علم بهتر است یا ثروت؟
۲۸۶	متن سوم
۲۸۶	نگاه نخست
۲۸۶	نگاه دوم (قرائت)
۲۸۶	واژه شناسی
۲۸۷	ترجمه
۲۸۷	شرح
۲۸۸	ریاکاران دین فروش
۲۸۸	نیکان بی بصیرت
۲۸۸	شهوت دوستان
۲۸۹	متن چهارم
۲۸۹	نگاه نخست
۲۸۹	نگاه دوم (قرائت)
۲۸۹	واژه شناسی
۲۹۰	ترجمه

۲۹۰..... شرح

۲۹۱..... پرسش و پژوهش:

درس چهاردهم

شیوه‌شناسی شرح نگاری شیخ بهایی

۲۹۳..... شرح‌نگاری تخصصی

۲۹۳..... ضرورت شرح‌نگاری

۲۹۴..... پیشینه شرح‌نگاری

۲۹۶..... شرح‌نویسی شیخ بهایی

۲۹۸..... متن یکم

۲۹۸..... ۱. ترجمه تخصصی

۲۹۸..... الف) ترجمه دقیق یک واژه

۲۹۹..... ب) بیان نکات ادیبانی

۳۰۱..... ج) تبیین اصطلاحات

۳۰۲..... نمونه‌ای دیگر

۳۰۲..... ۲. دستیابی به مقصود (شرح)

۳۰۳..... الف) بیان مقصود

۳۰۴..... ۳. برداشتها (پیام حدیث)

۳۰۵..... رویکرد کلی شیخ بهایی

۳۰۵..... شیوه‌شناسی الحبل المتین

۳۰۶..... کلیاتی در شرح نویسی حبل‌المتین

۳۰۶..... ۱. ارزیابی احادیث

۳۰۶..... ۲. توضیحات رجالی

۳۰۷..... ۳. نکات ادبی

۳۰۹..... ۴. مباحث فقهی

۳۱۳..... پرسش و پژوهش:

درس پانزدهم

شیوه شرح‌نگاری ملا صالح مازندرانی

۳۱۵..... شیوه‌شناسی شرح‌نگاری ملا صالح مازندرانی

۳۱۶..... شرح حال نویسنده

۳۱۶..... آثار و تألیفات

۳۱۷..... روش شرح‌نگاری ملا صالح مازندرانی

۳۱۷..... سبک کلی

۳۱۷..... شیوه شرح احادیث

۳۱۸..... ۱. لغت‌شناسی

۲۲۴..... باب «بذل العلم».....

۲۳۰..... پرسش و پژوهش:

درس شانزدهم

شیوه‌شناسی شرح نگاری علامه مجلسی

۲۳۲..... سبک‌شناسی بحار الأنوار.....

۲۳۲..... شیوه علامه مجلسی در شرح روایات بحار الأنوار.....

۲۳۲..... سیاستهای کلی.....

۲۳۳..... راهکارهای شرح‌نگاری.....

۲۳۶..... نمونه.....

۲۳۷..... متن یکم.....

۲۳۷..... ترجمه.....

۲۳۸..... متن دوم.....

۲۳۸..... ترجمه و شرح.....

۲۴۱..... سبک‌شناسی مرآة العقول.....

۲۴۱..... بررسی سندی.....

۲۴۲..... بررسی متنی.....

۲۴۲..... ۱. تبیین واژه‌های کلیدی.....

۲۴۳..... ۲. استفاده از اقوال لغت‌شناسان.....

۲۴۴..... ۳. شرح اجمالی.....

۲۴۵..... ۴. بهره‌گیری از نکات ادبی.....

۲۴۶..... ۵. گزارش دیدگاه‌های دانشمندان و شارحان.....

۲۴۶..... ۶. بهره‌گیری از روایات.....

۲۴۸..... پرسش و پژوهش:

متون پیشنهادی (۳)

۲۵۱..... متن الف:.....

۲۵۲..... متن ب:.....

۲۵۵..... متن ج:.....

۲۵۶..... متن د:.....

۲۵۷..... متن هـ:.....

۲۵۹..... کتابنامه.....